

Fârâbî'nin Retorik Anlayışının Özgünlüğü

Originality of al-Farabi's Rhetoric Conception

EMEL SÜNTER

İğdır University

Received: 17.11.2019 | Accepted: 31.12.2019

Abstract: In its most general use, the term rhetoric means the art of persuasion. Plato criticized rhetoric in antiquity. Plato's criticism is not an attempt to completely discard rhetoric, but rather an attempt to give rhetoric a conceptual framework. The reason is that Plato's criticism of rhetoric was later described by Aristotle and interpreted to be an art of persuasion and he adds a new methodical dimension to rhetoric. The subject of the study is to delineate the conceptual framework which can be called "Rhetoric Art According to Al-Farabi", as Al-Farabi agrees with Aristotle. When he speaks of rhetoric, Al-Farabi explains that different forms of comparative propositions should be made use of. According to Aristotle, there are two important methods of rhetoric: Implicit Comparison and Sampling. These two methods form the basis of rhetorical art. The main purpose of Al-Farabi's suggestion of these methods is to prove that Plato's rhetoric is done logically in response to Plato's criticism of rhetoric. He also considers different ways of applying rhetoric, such as body language and tone adjustment for the rhetoric. Al-Farabi's views on rhetoric still seem to be alive today. In this sense, his views on rhetoric are also systematic and consistent.

Keywords: Islamic philosophy, Farabi, Plato, Aristotle, rhetoric, logic.

Giriş

Retorik, ikna sanatı ve ikna etme bilimi, ikna etmenin incelenmesi ve bireysel ikna süreci olarak tanımlanır. Bir insana veya topluluklara bir amaç doğrultusunda açıklama yapmak, nasihatta bulunmak, bir görüşü benimsetme amacı gütmeye, bir davranışa teşvik etmek için etkili ve ikna edici biçimde konuşma sanatıdır (Vural, 2011, s. 227).

Retorik için olumsuz bir anlam içerdiği de söylenir. Sicilya’da topraklarını kaybeden mülk sahipleri kendilerini savunmak için bu yöntemi kullanmışlardır. Sofistler bu yöntemle bilgelik dersleri vermiş ilk avukatlar olarak görülürler. Sofistler bu yöntemi kullanırken ilkeler dışındaki tavırları nedeniyle Sokrates ve Platon tarafından eleştirilmişlerdir (Meyer, 2009, s. 7). Retoriğin tanımı üç şekilde ifade edilebilir:

1. Retorik kullanırken dinleyicinin manipüle edilmesi (Platon).
2. Retoriğin güzel konuşma sanatı olarak görülmesi (Quintilianus).
3. Retoriğin bir ikna etme sanatı olduğunu ifade etmek (Aristoteles) (Meyer, 2009, s.9-10). Retoriğin yüzyıllar öncesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Zaman içinde retorik kavramı içerik ve metod olarak evrilmiştir. Bu değişime rağmen her dönemde farklı formlarla var olmaya devam etmiştir. XX. Yüzyılda özellikle sosyal bilimler alanında dil ve metin üzerine çalışmaların artmasıyla retorik kavramının içeriksel olarak evrilme biçimleri de kendinden belirlenmiş oldu. Retorik bu anlamda “Klasik Retorik” ve “Yeni/Çağdaş/Eleştirel Retorik” olmak üzere ayrılmıştır (Ünlü, 2018, s. 58).

Çalışmanın konusu “Klasik Retorik” kavramıdır. Klasik retorik Antikçağda ortaya çıkmış tanımlar üzerine şekillenir. Ancak o dönemde de kavramın tam olarak neyi ifade ettiğine dair olan yaklaşımlarda farklılıklar vardır. Çünkü retorik kavramını ilk olarak Sofistler’in kullanmasıyla, Sofistlerin yaşam biçimi ve felsefesini eleştiren Platon için doğal olarak bu kavram eleştiriye maruz kalmıştır. Aristoteles, Platon’dan farklı olarak retoriğe farklı bir boyut kazandırmıştır.

Retorik yazılı metinlerden farklıdır. Çünkü başlı başına bir konuşma sanatı olarak görülmektedir. Belli bir amacı vardır, o da karşındakini ikna etmeyi güder. Rastgele yapılan konuşmalar değildir. Önceden planlanmış ve tasarlanmış konuşma biçimleridir. Doğaçlama değildir. İkna ederken

acaba her türlü strateji kullanılır mı? Retorikte erdemlilik aranan bir durum mudur? Bunun üzerine tartışmalarda gerçeklemiştir. O halde retorik ilk ortaya çıktığı dönem ne şekildedir? Bu tartışmalar neticesinde kavramsal çerçeveyi belirlemekte fayda vardır.

1. Retorik

“Retorik”, “rhetos” kelimesinin yani söylenilmiş şey, söz anlamında kullanılan kelimesinin kısaltma biçimidir. Bu kavramı ilk kullanan Antik düşüncesinden Gorgias (MÖ. 485-380)'tır (Tepebaşı, 2016, s. 15). Retorik teriminin kullanılması ve sistematik hale gelme biçimi Platon'un *Gorgias* diyalogunda görülmektedir (Platon, 2016, s. 22). Bu diyalogda Gorgias'ın cevaplarıyla retorik ne olduğu izah edilir ve Platon, Sokrates'i seslendirerek Gorgias'ın iddialarını çürütmeye çalışır. Bu noktada Platon'un retorik mesafeli olduğu ve retorik bir sanat olarak görmediği yorumlanabilir. Platon retorik insanlar arası iletişimi sağlamakta üstün bir yetenek olarak görür. Siyasetinde bir benzeri olarak nitelendirir (Platon, 2016, s. 23). Platon'a göre akıl retorik yabancıdır (Meyer, 2009, s. 11).

O dönemin felsefe faaliyetlerinde belli bir zaman retorikle herhangi bir bağ kurulmadı. Platon'un retorik için önerdiği öncelikle retorik yapının hakikat bilgisine sahip olması gerekliydi. Buna sahip olmadan inandırma biçimlerini kullananları eleştirdi. Platon'un bu yaklaşımı retorik bir mesafe oluşturdu. Platona göre poetika ideal devletten çıkarılmışsa retorik bu durumdan payına düşeni almalıydı. Ancak retorik için *-poetika da dabil-* konusunda daha iyi bir niyet için dönüşüm ihtimali varsa her daim açık bir kapı vardı. Bu yaklaşım retorik evrilmesine yardımcı olacaktı (Aristoteles, 2019, s. 10).

Retorik Antik dünyadaki demokratik gelişmenin sonucu olarak ortaya çıktı. O dönemde Antik dünyada halk toplantılarında herkesin söz hakkı olmuyordu. Söz hakkını elde etmek için bir başvuru yapmak gerekliydi. Başvuran kişiye “rhetor” deniliyordu. Bu adlandırma daha sonra retorik yapan konuşmacıya verilen isim olarak kullanılmıştır. Milattan önceki dönemlerde retorik için ilk olarak Aristoteles, Rhetorik ad Herennium, Çiçero ve Quintilian tarafından hazırlanan temel metinler görülmektedir (Tepebaşı, 2016, s. 15). Bu metinlerin özelliği retorik için ayrılan özel bir değerlendirme şeklinde olmasıdır. Çiçero retorik hakkında

De Oratore adlı eserinde bir insanın retorik yapabilmesi için bilgili, özellikle yasa ve ahlaka ilişkin önemli konuları değerlendirebilecek özelliklere sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Çiçero'da Platon'a atıfta bulunarak "felsefe olmaksızın yüksek seviyeli bir belagata ulaşmanın imkansızlığını" dile getirmiştir (Altınörs, 2018, s. 18).

Retorik kavramının öncelikle Platon, sonrasında Aristoteles'te ne şekilde olduğunu değerlendirmekte fayda vardır. Çünkü retorik gelişimini Platon ve Aristoteles'in görüşleri sağladığı söylenebilir.

1.1. Platon ve Aristoteles'in Retorik Anlayışları

Platon'un felsefesi insana akıl ile var olmayı öğreten bir felsefeydi. Ancak retorik felsefenin işini kolaylaştıracak tamamlayıcı unsur olabilirdi. Platonun retorik hakkında tahayyül ettiği şey kendi okulunun mensubu olan Aristoteles tarafından gerçekleştirilmiş oldu. Ancak Aristoteles ise retorik konusunda daha temkinlidir (Aristoteles, 2019, s.10). Aristoteles'nun retorik konusundaki tavrı Platon'un uygulamaya dönük bilgiler arasında sınıflandırdığı politika ile ilgilidir (Altınörs, 2011, s. 91).

Aristoteles'nun *Retorik* adlı eserinde politik söylem ve hukuk sisteminde retorikğin önemi üzerinde durması da bu savı destekler gözükmektedir (Aristoteles, 2019, s. 34). Aristoteles'e göre retorik başlı başına bir konunun bilimsel açıdan incelenmesi değil, kanıtlar sağlama yetisi olarak tanımlanmaktadır (Aristoteles, 2019, s. 39). Aristoteles'in retorikğe katkısı da tam da bu noktada şekillenir. Başka bir deyişle, Aristoteles'in o güne kadar oluşan retorik kavramlarına "retoriksel kanıt" bağlamında yeni bir boyut kazandırmıştır (Aristoteles, 2019, 11) Aristoteles'in retorikği rasyo-nellik ve dille ilişkilidir (Meyer, 2009, s. 11).

Antik Yunan dünyasında özellikle Sofistlerin bu konuşma sanatını felsefe edindikleri bilinmektedir (Vural, 2011, s. 227). Retorik tartışmalarını körükleyen nedenler arasında Sofistlerin felsefeleri, yaşam biçimleri görülür. Sofistler üzerine bu tartışmaların başlaması, Sofistler dilin özellikle de gündelik dilin yani halkın konuştuğu dilin ikircikli boyutundan faydalanarak bir tahlile başlarlar. Prensipler olarak belirledikleri ilk şey dilin müphem ve eksik taraflarını tespit ederek onları yakalamaya çalışırlar. Nominalist bir anlayışla, kelime ve kavramı birbirine karıştırarak bunun bir kurtuluş olduğunu ileri sürerler (Atademir, 1974, s. 37). Sokrates, Pla-

ton ve Aristoteles gibi filozoflar, Sofistler ve onların felsefesi ile mücadele etmişlerdir. Bu nedenden dolayı da Platon'un *Gorgias*, *Phaidros* ve *Devlet* adlı eserlerinde retorik hakkında görüşlere yer vermiştir (Duman, 2015, s. 65). Özellikle *Gorgias* adlı eserinde şu şekilde retorığı eleştirdiği dikkat çekmektedir: Bence Gorgias, retorik, sanatla ilgisi olmayan, ancak anlayışlı ve cesur insanlarla konuşabilmek için yetenekli bir ruh isteyen bir iştir. Ben buna bir çeşit dalkavukluk adını veriyorum. Kendi içinde çok sayıda birçok bölüme ayrılır... Retorik süslenme ya da bilgiçlik taslama, dalkavukluktur (Aristotle, 2007, s. 251-256; Platon, 2016, s. 69).

Platon'un retorik eleştirisiyle retorığın tematik yönlerini belirlediği, dört noktada eleştiri yaptığı görülür. Bu eleştiriler retorığın "hakikat, güzellik, erdem ve politik" fayda yönünden bir değerlendirmesidir (Duman, 2015, s. 64). Platon'un eserlerinin çoğunda retorik üzerine bir eleştiri yaptığı görülür. Ancak Platon'un retorığı eleştirme biçimi, süreçte retorığın tamamen reddedilmesine neden olmamış, retorığe daha çok yeni bir boyut kazandırılması açısından yön vermiştir. Aristoteles ise retorığı mantığa uygulayarak yeni bir boyut kazandırdı. Bu iddialara karşın, aksine Aristoteles'in bu sınıflandırmasında bizzat retorik için bir bölüm olmadığını öne sürenlerde vardır. Bu sava göre, Aristoteles mantığı altı bölüme ayırarak bunları beş kitap haline getirmiştir. Bu bölümlendirme şu şekildedir: Kategoriler, Hermenötik, I. ve II. Analitikler, Topikler, Sofistik Delillerin Çürütülmesi (Bayraktar, 1999, s. 137).

Bu sava göre sonraları İskenderiye'deki Yeni Eflatuncu Aristoculuk okuluna bağlı Aristoteles şarihleri, Alexandra d'Aphrodisias, I.ve II. Analitikleri birbirinden ayırarak ele almaları Aristoteles'in başlangıcında "Mantık"a dahil etmediği Poetik ve Retorik'i de ekleyerek bizzat Aristoteles mantığının sekiz kitaba çıktığı ifade edilmektedir (Bayraktar, 1999, s.137). Bu iddiaya göre Aristoteles'in Mantık ilmi İslam dünyasına geçmeden önce Helenistik dönemde şu şeklini almıştır: Giriş (İsagoji), Kategoriler, Hermenötik, I. Analitikler, II. Analitikler, Topikler, Sofistik Delillerin Çürütülmesi, Retorik, Poetika (Bayraktar, 1999, s.138).

Aristoteles'e atfedilen *Rhetorica* adlı eserde İslam dünyasında *Kita-bu'l-Hatâbe* adıyla tercüme edilmiştir. Fârâbî, İbn Sinâ ve İbn Rüşd gibi filozofların bu konu üzerine şerh ve çalışmalar yaptığı görülmektedir (Vural, 2011, s. 227; A. Bkz. İbn Rüşd, 1976). Bu çalışmanın konusu olan

Fârâbî'nin retorik anlayışını anlamak için Aristoteles'e atfedilen retorik anlayışını anlamak önem arz etmektedir. Çünkü şerh ve çalışma faaliyeti Aristoteles'in eseri üzerine şekillenmiştir.

Aristoteles, “retorik”i, “diyalektik”in eşdeğeri olarak görür (Aristoteles, 2019, s. 19). Aristoteles'e göre diyalektik, ispatı yapılması mümkün olmayan ve bu ispatın doğruluğu sadece kâbil/ olumlu (zorunlu olmayan) bir düzeyde olan durumlarda geçerli olabilen bir yöntem olarak tanımlanmıştır (Altınörs, 2011, s. 89).

Kanıtlama yöntemi ise retorik sanatının özü olarak görülür (Aristotle, 2008, s. 4). Aristoteles'e göre diyalektik ile retorik arasında fark, diyalektik retoriğin argümantasyona ilişkin kısmıdır. Başka bir deyişle, diyalektik, ikna etme sanatı olan retoriğin argümantatif olarak tanımlanan kısmını içerir (Altınörs, 2011, s.).

Aristoteles'e göre bu ayrımı belirginleştirecek olursak, retorik tek kişinin yaptığı bir konuşma ile konuşmacının kendisini dinleyenleri ikna etmesi ve cesaretlendiren konuşma biçimidir. Retorik, bir konuşmacının büyük bir kalabalık grup veya gruba hitap ettiği bir çeşit *topluluk ikna seansı* olarak da nitelendirilebilir. O halde diyalektik nedir? Diyalektik konuşmacının *dinleyiciyi ikna etmeye çalıştığı, mantıksal* veya felsefi argümanlarını birtakım soru ve cevaplarla en azından karşıdakine kabullendirmeye çalıştığı birebir interaktif bir iletişim türü olarak tanımlanabilir. Diyalektikte savlar ve karşı savlar vardır. Platon'un metinlerini yazma biçimi de çoğunlukla diyalektik esasına dayalıdır (A. Bkz. Aristoteles, 2019).

Bu anlamda retoriğin karşıdakini “ikna etmek” olduğu açıkça ifade edilebilir. Toplumsal hayata yön veren konuşma biçimlerini bilerek, karşıındaki grubu etkilemek için önceden hazırlık yapılmış, planlı yapılan konuşma biçimidir. Medeniyet tarihi içinde en eski disiplinlerden biri olarak görülür (Tepebaşı, 2016, s. 16).

Retorik bir disiplin midir? Aristoteles, iki açıdan formel bir disiplin olarak değerlendiriliyor. O bir yönüyle gündelik kullanımların ötesinde kendine ait dilsel formları aracılığı ile dilin ritmik ve ses yönü, anlam ve söz diziniyle uğraşmaktır. Başka bir deyişle buna *nesir* de denir. İkinci yönü ise hakikati ortaya çıkarma girişimiyle tartışmaya yönelmektir (Tepebaşı, 2016, s. 17). Bu açıdan retorik Aristoteles'e göre formel bir

disiplin olarak görülmektedir. Retorik kavramının Aristoteles ile önem kazanmasının nedeni de iki bin yıl boyunca, Aristoteles söyleminin değerlendirilmesi, felsefe olarak değil, retorik tarihinin bir konusu haline geldiği şeklinde yorumlanmıştır (Aristotle, 2007, s. 16).

Aristoteles'in *II. Analitikler* olarak bilinen *el-Burhan* adlı kitabı, Mantık istidlâlinin ilkelerini öğretmektedir (Kaya, 2017, s. 112). Burhan ilminden sonra okunması gereken ilimler arasında görülen *Poetika* (Şiir), *Retorik* (Hitabet), *Topika* (Tartışma Konuları), *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine* adlı eserler yer almaktadır (Erdem, 2000, s. 248). *Poetika* sırf hayale dayanan ispat şekli olarak yorumlanmakta, Retorik ise, hayal ile hakikatin eşit olduğu, hakikatin hayale baskın olduğu biçimde *Topika* olarak nitelendirilmektedir (Kaya, 2017, s.112).

Aristoteles mantığının sıkı bir takipçisi olan Farabî'de *Kitâbü'l-Hatâbe* adında bir metin yazmıştır (A. Bkz. Fârâbî,1976). Fârâbî de Aristoteles'ten çok farklı olmamak kaydıyla retorik sanatıyla ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur (Fakhry, 2002, s. 26). Fârâbî'nin eserleri de kategorize edildiğinde biri Mantıkla ilgili olanlar ve diğer alanlara ait olanlar olmak üzere iki gruptur (Şerif, 1997, s. 56-57). Retoriğinde Mantık ilminin bir alt dalı olarak incelendiği ifade edilebilir.

Fârâbî'ye göre ilk filozoflar cedeli yolları buluncaya kadar retorik yolları kullandılar. Onların çoğu sofistik metodu tercih ettiler. Platon'a gelece kadar bu şekilde devam edildi. Platon burhanî yolları ilk olarak kullanan ve onları cedeli, sofistik retorik ve şiirsel yollardan ayıran ilk filozoftur (Fârâbî, 1976, s. 22; A. Bkz. Fârâbî, 2019).

Fârâbî'ye göre Aristoteles burhanî yolları bilimsel bir metot içinde tümel kanunları koyan ve onları Mantıkla ilişkilendiren ilk filozoftur. Aristoteles'ten sonra eski sistemler terk edilmiştir (Fârâbî, 1976, s. 22). Aristoteles'in sistematik bir filozof olması düşünce tarihini etkilemiştir. Onun dışında ortaya konan görüşlerinde ifade edilirken sistematik olması buna kanıttır. Fârâbî'de Aristoteles'ten etkilenmiş bir filozof olarak retorik hakkında sistematik bir şekilde fikir ortaya koymuştur.

2. Fârâbî'nin Retorik Anlayışının Özgünlüğü:

İslam dünyasındaki Mantıkçılar, Burhan, Cedel, Safsata, Retorik ve Şiir'i "Beş Sanat" olarak kabul etmişlerdir. Bu sanatlar teorik mantığın

uygulama alanı olarak kabul edilir. Bu Beş Sanat, bir şey hakkında bilgi edinme yolu olarak görülür. Bu sanatlarda kıyas kullanır. Ancak her sanatın kullandığı önerme yöntemleri birbirinden farklıdır (Bayraktar,1997, s. 62). İslam dünyasında Mantık ilmüne yenilikler getirenler arasında Fârâbî bulunmaktadır. Fârâbî için *Burhan* (II. Analitikler) önemli bir kaynak olduğu için, diğer bütün Mantık bölümlerini buna göre düzenledi. Bu düzenlemeye göre, *Burhan*'dan önce de okunması gereken kitaplar arasında *Giriş*, *Makûlât*, *İbare* ve *Kıyas* bu kitaplardan sonra da *Cedel*, *Sofistik Deliller*, *Retorik ve Şiir* okunması gerektiğini belirledi (Bayraktar, 1999, s. 142).

Fârâbî saadetler ve sanatları ifade ederken bunların üç bakımdan birbirine üstün olduğunu ifade etmektedir. Bunlar *nevi*, *kemiyet* ve *keyfiyet*'dir. Saadetlerin birbirlerinden üstün olmaları türlerinin ihtilafından ve birinin diğerinden iyi olmasından doğar ki bunlar dokumacılık, bezzâzlık, güzel koku imalatı, çöpçülük, rakkaslık, fıkıh, hikmet, retorik sanatlarıdır. Bu sanatlarla meşgul olanlar arasında birbirlerine üstünlük farkı vardır. Aynı sanat mensupları arasında da kemiyetçe de üstünlük olabilir. Örneğin, kitabet sanatıyla meşgul olan iki kişiden biri bilgi olarak üstün olabilir. Kitabet sanatı, lügatle retorığın ve güzel yazı ile muhasebenin bir araya gelmesinden meydana gelmiştir. Bu sanatla ilgili olan iki kişiden biri yalnızca retorigi ve güzel yazıyı bilebilir. Diğer kişide hem retorigi hem güzel yazıyı hem de lügat bilgisini edinmiş olabilir. Hatta bir başkası da kitabet sanatının dört şartına da sahip olabilir (Fârâbî,1959, s. 34-36). Fârâbî'nin bu görüşlerinde anlaşılacağı üzere filozof burada yine bir kitabet sanatından bahseder ve retorigi de bu sanatı icra edenin yine bir özelliği olarak ifade etmektedir.

Ancak Fârâbî'ye göre yakîni felsefenin teorik ve pratik boyutları, havas ve seçkinler için burhânî yöntemlerle öğretilmelidir. Felsefenin teorik ve pratik boyutları avam için, cedelî, hatabî ve şiiresel yöntemlerle öğretilmelidir (Saruhan, 2017, s.112) Avam için gerekli olan hatabî sanattan kasıt retoriktir. Farabî'ye göre nazari ilimler ikna etmeye dayalı retorik metotlarla öğretilmelidir (Şerif, 1997, s.71).

Fârâbî için retorik Aristoteles kadar önemli bir sanattır. Örneğin Fârâbî'nin "ilk reis" tanımlamasında yöneticinin özelliklerini sıralarken iyi bir hatip olması gerektiğini ifade ettiği görülür (Fârâbî, 1959, s. 120). Reto-

riğin “ilk reis”in özellikleri arasında görülmesi de bugün için önem arz eder durumdadır.

Fârâbî Mantıkta akıl yürütmenin sınıflandırmalarını izah ederken retorikten şu şekilde bahseder: Bir bilgi, eğer kesinliğe götürüyorsa o burhanî; iyi niyet yoluyla kesinliğe yakın sonuçlara iletiyorsa safsata; muhtemel fikirlere yönlendiriyorsa hitabî (retoriksel); ruha zevk veren veya acı hissettiren hayallere sevk ediyorsa şiirsel olduklarını ifade etmektedir (Fârâbî,1996, s.39-42). Bu farklı sınıflandırma için, şartlar dikkate alınarak dinleyenlerin ölçütlerine göre yöntemler belirlenir: Filozof ve alimler burhanî ve akıl yürütme yöntemini, ilahiyatçılar diyalektik kıyası, siyaset adamları da retorik sanatını kullanırlar. Bu açıdan bakılınca Fârâbî konuşma biçiminin hitap edilen kitleye göre farklılık göstereceğini ifade etmiştir. Halk ve büyük kitlelerde burhanî yöntemle konuşmanın hatta uygun olmadığını da açıklar (Şerif,1997, s. 50). Filozofun bu yaklaşımından farklı türden konuşma sanatları olduğu yorumu çıkarılabilir. Hitap edilen topluluğa göre konuşma biçimlerini tasnif etmiştir. Bu nedenle Fârâbî'ye göre dilin anlam dünyası “Beş Sanat” olarak belirlenmiştir: (1) Şiir sanatı, (2) rivayetleri, haberleri ve şiirleri ezberleme sanatı, (3) dil bilim sanatı, (4) yazı sanatı, (5) retorik/ konuşma sanatı (Ayık, 2002, s. 33).

Retorik Fârâbî'ye göre sanat olarak görülmektedir. Retorikte ikna vardır. Bu ikna yöntemi de burhânî sanatlardaki öğretime benzemektedir. Mesela retorikte kanaat burhân sanatında elde edilen bilgiye karşılık gelir. Retorikte konuşmacıya dinleyicinin odaklanarak onun doğru iddialarda bulunduğunu düşünmesi yine burhânî sanattaki öğrenime karşılıktır (Fârâbî, 1976, s. 9).

Retoriğin uygulanma yöntemine bakıldığında bir hakikat iddiası vardır. Bu iddiayı şekillendiren temel nedenler arasında toplumun genel düşünce eğilimleri mevcuttur. Başka bir deyişle retorik sanatı, hakikatini savunurken döneminin özelliklerini de taşır (Tekin, 2009, s.50). Fârâbî dilin oluşması için belirttiği görüşlerde dil ve anlam içinde oluşan kıyasî sanatlardan bahseder. Bu sanatlarda dilin oluşması, toplum yapısı ve insanlığın belli bir olgunluk seviyesine gelmesiyle olmuştur (Fârâbî, 1990, s.152-153; Fârâbî, 2008, s. 83).

Fârâbî'ye göre milletler nezdindeki makul anlamların tamamı, retoriksel olarak nitelendirilir. Onlara göre mâkulun bilgisinin manası tam

anlamıyla retorikseldir. Onlar bu bilgi türüne açıkça retorik derler. O derece ki bu bilgilerin tamamı ilk görür görmez anlaşılacak olan şeydir. Öncüller, lafızlar ve sözlerin tamamı ilk anlam şekliyle retorikseldir. Retorik o zaman en başta gelendir. Zaman geçtikçe yeni yeni şeyler ortaya çıkar. Onun içine nüfuz etmeye başlar. Yavaş yavaş ilerledikçe retorik sanatının içine kıyasi sanatta girmeye başlar. Bu nüfuz etmenin ilerlemesiyle birlikte manayı örneklendirme yapılarak kullanır (Fârâbî, 1990, s. 142; Fârâbî, 2008, s. 79).

Retorik, halkın meşgul olduğu şeylerde, onların sahip oldukları bilgi miktarınca, ilk bakışta onlar nezdinde etkili öncüllerle ve ilk vaazda onların kullanmaya alıştıkları durumda bulunan lafızlarla onları ikna etmenin iyiliğidir. Şiir sanatı, bizzat bu şeylerde sözle tahayyüldür. Dilbilim sanatı, ilk konuşmalara bizzat o anlamlara delalet eden lafızları kuşatır (Fârâbî, 1990, s. 148; Fârâbî, 2008, s. 81). Fârâbî'nin bu görüşlerle bir Dil felsefesi metodu kurduğu görülmektedir. Filozofun Dil felsefesi hakkındaki görüşleri sesler, nidalar ve dilin oluşması hakkındadır. Filozofun Dil felsefesi içerisinde dilin oluşumunu, şiir sanatı ve konuşma sanatı şeklindeki tanımları ve tasnifleri onun aynı zamanda Dil felsefesinden hareketle Edebiyat felsefesinin yöntemine bir giriş yaptığı görülmektedir.

2.1. İlmî Retorik

Fârâbî'ye göre retorikle insan her sözdeki amaç, ona bir şeyi ya gerektirir ya da ona bir şeyi verir. Bu söz ve retorik ya olumlu yüklemli şartlı tam sözdür ya da olumsuz yüklemli şartlı tam sözdür. Tam sözlerde kendi içinde ayrılır: Taaccüp, temenni ve telifi veya şekli kendisine bitleştirilmiş başka bir etkileşime işaret eden sözler şeklindedir. Şekli kendisine bitleştirilmiş bir etkileşime işaret edecek sözler için de dilin müsait olması gerekir (Fârâbî, 1990, s. 165; Fârâbî, 2008, s. 97). Fârâbî'ye göre kendisiyle bir şeyin gerektirildiği sözde gerektirilen şey ya söz veya bir şeyin yapılmasıdır. Bunların da bir kısmı nida, yakarış, talep, izin ve men, bir kısmı teşvik, alıkoyma, emir ve yasak olabilir (Fârâbî, 1990, s. 162; Fârâbî, 2008, s. 97).

Fârâbî'de ilmî retorik diğer konuşma biçimlerinden farklıdır. Yapabilmek için bir şeyin bilgisi ya gerektirilir ya da bir şeyin bilgisine açıklama getirilir. Bu da şu şekilde yapılır: İlmî retorik bir şeyin bilinmesini gerektirir. Sözel olarak da ikiye ayrılır: Bir şeyi sorarsın bu da bir şey hakkında kesin hükümdür ya soruya cevaptır ya da bir başlangıçtır. İlmî ola-

rak bir sözde amaçlanan sözün önce tasavvur edilmesi ve insanın düşüncesinde onun var olması ya da varlığına veya varlık ve varlığın sebebine, sebebi üzerine bir yorum yapılmasıdır (Fârâbî, 1990, s. 164; Fârâbî, 2008, s. 97). Kısacası bu öğretim üç şekilde olur: “İman, bilgi ve tasavvur” ile gerçekleşir (Fârâbî, 1990, s. 164; Fârâbî, 2008, s. 98).

Retorik sanatı, hakkında araştırma yapılan ya da düşünülen herhangi bir konuyla ilgili olarak dinleyicileri belli bir yargı üzerine ikna etmek suretiyle onların zihinsel bir huzur bulmalarını, bir kanaat sahibi olmalarını sağlamak amacıyla mevcut inandırma biçimlerini kullanılmayı sağlayan kıyasi bir sanattır (Tekin, 2009, s. 53).

Retorik sanatında çok fazla soru ve cevap yöntemi yoktur. Retorikte soru bazen bir mevzunun anlatımını daha başarılı hale getirmek için kullanılır. Bu yönüyle şiire benzemektedir. Retorik ve şiir sanatları, “O mevcut mudur?” ve “Şu, şöyle olarak mevcut mudur?” sorularındaki mevcudun insanda uyandırdığı ilk anlam ve en bilineni üzerine yoğunlaşır (Fârâbî, 1990, s. 217; Fârâbî, 2008, s. 154).

2.2. Retoriğin Epistemolojik Değeri

Fârâbî'ye göre felsefî söylem, “kanıtlamaya (burhânî) dayalı söylem” olarak isimlendirilir. Buradaki kanıtlamanın asıl amacı, diğer sanatlarda olduğu gibi başkaları üzerinde etki etmek değil ya da ikna etmek, “gerçeği öğretmek ve gerçek” hakkında bilgi vermektir. Felsefî öğretimde, kullanılan kıyas metodu yani kıyasın maddeleri veya parçaları, nesne hakkında kesin bilgiye ulaştıracak bilgilerdir (Fârâbî, 1986, s. 112). Filozoftaki bu ayırmalar dikkate alındığında felsefe kesin bilgiye ulaştırmalı, diyalektik bir zan oluşturmamalı, retorik ise bir ikna meydana getirmesi gerekir (Steinschneider, 1999, s. 58-60). İkna denilince akla *inanmak* gelir. Fârâbî inanmanın çeşitli şekillerde olduğunu ifade etmiştir. Bir sözün övgü ile ifade edilmesi, eleştirel olması, diyalog esnasında azar veya şikâyet etme, hatta hasımlık ifade eden cümleler kullanmak da retorik olarak nitelendirilir (Fârâbî, 1986, s.104; Fârâbî, 2016, s.70).

Fârâbî'ye göre retorik kıyas sanatlarından biridir. Buradaki asıl amaç, dinleyicide anlatılar üzerinde bir kanaat oluşturma retoriğin ulaşmak istediği hedeftir (Fârâbî, 1976, s.7; Fârâbî, 2019, s. 64). Fârâbî'de kanaat kavramı olarak daha fazlasını elde etmenin mümkün olduğu durumlar olsa

dahi elindekiyle yetinmek ve iktisatlı olmak manasında kullanılmıştır. Kanaat ise zan meydana getirir. Zan insanda “O şöyledir veya değildir” şeklinde oluşur (Fârâbî, 1976, s. 9; Fârâbî, 2019, s. 65).

Peki zan, Fârâbî’de kesin bir bilgi midir? Filozofa göre zan, yanlış olması mümkün olmayanın doğruluğuna inanmaktır (Fârâbî, 1976, s. 9; Fârâbî, 2019, s. 65). Zannın bu şekilde ifade edilmesi aslında kesin bir bilginin bir boyutuna kanıttır. O zaman bilgi, bir şey hakkında kanaat getirirken olumlama ya da olumsuzlama da veya doğru ya da yanlış şeklinde bir sonuca ulaşılır. Bu sonuç İslam düşüncesini büyük ölçüde etkilemiştir. İbn Haldun’un epistemolojisinde bile bunun etkileri izlenebilmektedir (Zaid, 2003, s. 55-56).

Zan ile kesin bilgi görüş olmak yönünden ortak bir noktada buluşurlar. Zan, bir şey hakkında görüş bildirirken hakkında “bu şöyledir ya da değildir” manasında inanmak olarak tanımlanır. Bu anlamda zan ve kesin bilgi görüşün türü, görüşte zan ve kesin bilginin cinsi gibidir. Zan karşıt bir görüşü ortaya çıkmadıkça inanan insan için kesin bilgi gibi görülür (Fârâbî, 1976, s. 9; Fârâbî, 2019, s. 65). Zan güçlü ve zayıf olabilir. İnsan bazen zanda karşıtının farkına varamadığı bazen de fark ettiği bir durum olabilir. Zannın gücü karşıtının azlığına, zayıflığı ise karşıtının çokluğuna göre değişebilir. Kanaat karşıtların farkına varmasına engel olmayabilir. İnsan bir başkasıyla konuşurken kanaati tekit etme veya derinlemesine incelemeye çalışır. Başka bir deyişle yararlı görülen bilgiler müsamaha edilerek kanaat değiştirilebilir (Fârâbî, 1976, s. 13; Fârâbî, 2019, s.67).

Zanda karşıtının gizliliğine yönlendirecek pek çok durum olabilir. Ancak insanlardan bazıları yılgınlık, zihin rahatlığını prensip edinen, tembellik nedeniyle hayatını idame ettirdiği şeyler üzerine düşünmekten kaçındığı için zannın karşıtlığını anlamak gibi bir gereksinim duymayabilirler. Bu durum bazen gençlikten bazen de yaratıştan gelen bir özellikten kaynaklanıyor olabilir. Bir insanın kıyasî yöntemleri kullanarak şeyleri idrak etme gücü olabilir. Bu tür insanlara bu zannın karşıtlığını düşünme biçimi önerilse bitkinlikten gücü zayıflar ve istenilen şeyler üzerinde düşünmekten yorgun düşer. Zaten bu tür insanlara dışarıdan bir düşünme önerisi sunmak yersiz görünmektedir. Çünkü eğer bu insanlar zannın karşıtlığını düşünme çabası içerisine girse veya araştırma yapmış olsaydı zannın karşıtı sonucuna kendiliğinden gelirlerdi (Fârâbî, 1976, s. 13; Fârâbî,

2019, s. 67). Fârâbî'nin zannın karşıtlığı hakkındaki yorumu dikkat çekmektedir. Aslında bu tasnifi yaparken birkaç tür insan tipolojisi belirlemektedir. Düşünmeyen ve araştırmayan insanların varlığından söz etmektedir. Düşünen insanı tanımlarken onun araştırmacı, bir görüş sahibi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, hatta düşünen insan hakikatin peşine düşmekten kaçınmaz (Fârâbî, 1976, s. 13-14; Fârâbî, 2019, s.67-68).

Bir zannın güvenilir olması gerekir. Güvenilir zan zannın insanın kendisine göre değil, her bir insanda oluşan zanna göre belirlenir. Başka bir deyişle genel bir kabul oluşmalıdır. Güvenilir zanna ulaşmanı yolu da her insanın zannın karşıtlığını araştırması, ama karşıtını bulamamasıyla ulaşılır. Zanlar konusunda bu derinlikli araştırmaya retorik ile değil, cedeli yollardan ulaşılır (Fârâbî, 1976, s. 15; Fârâbî, 2019, s. 69).

Kesin bilgi, bir yönden ayırt edici olarak zandan farklıdır. Kesin bilgi inanan kişinin ölmesi ile zihin sağlığının bozulması ya da insanın unutkan olması ile ortadan kalkar. Çünkü mutlak/kesin bilgi elde edildikten sonra asla ortadan kalkmaz. Sadece bu bilgiye sahip olan insanın beden ve zihin sağlığı yerinde olsa dahi şeyin yok olması veya karşı olanına dönüşmesi ile kaybolabilir Fârâbî, 1976, s. 16; Fârâbî, 2019, s. 70).

Retoriğin rolü tam da bu noktada devreye girer. Zannın güvenilirliği, karşıtlığı onun hakkında araştırma yapmak ve ardına düşmekte retorik ve cedeli yollarla olabilir. Retorik yapabilmenin yetisi her insanda olabilecek çocukluk döneminden gelen özelliklerdir. Cedeli yollar ise insan tarafından çok sonraları fark edilir. Cedeli yollardan daha gizli kalanı burhanî yöntemlerdir. Burhanî yöntemler kendiliğinden farkına varılacak yöntemler değildir. Eskiden filozoflar nazari şeyler hakkında retorik yollarını kullanmışlardır (Fârâbî, 1976, s. 15; Fârâbî, 2019, s. 69). Fârâbî'de retorik yöntem diğer cedeli ve burhanî ilimlerin temelini teşkil ettiği söylenebilir. Bilgiye ulaşmadaki süreç içinde ilk evre olarak gibi ifade edilebilir.

Fârâbî'ye göre retorik tartışmacının konuya girdiğinde ikna etmeyi amaçladığı şey üzerine şekillenir. Retorik, iknanın gerçekleştiği bir tür ile ikna ettiği bir türden meydana gelir. Şiirdeki gibi bir hayal ya da tasavvur ettirme söz konusu değildir (Fârâbî, 1990, s. 71; Fârâbî, 2008, s. 11).

2.3. Retoriğin Uygulanma Yöntemi

Fârâbî'ye göre retoriğin herkes için geçerli ortak noktaları vardır.

Örneğin tıbbî bir konu geldiğinde sadece doktorların bildiği bir yöntemle değil, doktor ve doktor olmayanlar arasında gelişen bir iknadır. Bu anlamda retorik halkın tamamını ikna edebilme özelliği olmalıdır (Fârâbî, 1976, s. 23; Fârâbî, 2019, s. 73). Başka bir deyişle bir bilen ile bilmeyen arasında bilginin ikna edilmek üzerine aktarılmasıdır. Filozofun bu ayırtı bir bakıma bilgi konusunda uzman olunması gerektiğidir. Retorik yapılırken görüşe aykırı veya karşıt durumlar ortaya çıkarsa bu düşünceleri ortadan kaldırmayı tercih etmelidir (Fârâbî, 1976, s. 25-26; Fârâbî, 2019, s. 74).

Retorikte esas olan ve onu diğer sanatlardan ayıran en önemli özellik, en yaygın olan görüşün tercih edilmesidir. Bu da bireysel anlamda bir kabul değil, toplumun tamamında yaygın olarak kabul gören bir görüşü tercih etmektir (Fârâbî, 1976, s. 28-29; Fârâbî, 2019, s. 78). Retorik uygulanırken dinleyenler üçe ayrılır: (1) İknâ edilmeye hazır olan kişi, (2) tartışmacı/ ikna eden kişi, (3) hâkim/ karar veren kişi (Fârâbî, 1976, s. 28-29; Fârâbî, 2019, s. 78).

1. *İknâ Edilmeye Hazır Olan Kişi*: Bu kişi ikna edilmek üzerine vardır ve aynı zamanda konuşmacı da olabilir. Bir düşüncenin tartışılma ortamında bu kişi kendisini bir konu hakkında ikna ettirmek veya kendi fikirlerine yakın olan görüşleri bulmak için veya zıt olan görüşlerden en doğru ve tam olanı tercih eder (Fârâbî, 1976, s. 28-29; Fârâbî, 2019, s. 78).

2. *Tartışmacı/ İknâ Eden Kişi*: Tartışmacı veya ikna eden kişi konuşmanın fikirlerine karşı farklı fikirler ortaya koyar. Burada esas olan ikna edilmeyi bekleyen kişiyi ikna etmektir.

3. *Hâkim/ Karar Veren Kişi*: Bu tartışmaları izleyerek bir sonuca varan kişi hâkimdir. Hâkim kişi, ikna etme konusunda sunulan görüşleri başarılı bir şekilde ayırt edebilme özelliğine sahip olması gerekir. Ayrıca bu tartışma esnasında iki konuşmacının fikirlerinin birbirinden farklı olması ve ikna edici özellikte olması gerekir (Fârâbî, 1976, s. 31; Fârâbî, 2019, s.79). Fârâbî'nin burada işaret ettiği hâkim kişinin özelliğini belirlemesi Hukuk felsefesi açısından önemli bir bilgi olarak yorumlanabilir.

Fârâbî'ye göre ikna etmek için üç hususa dikkat edilmesi gerekir: (1) Yargılar, (2) önermelerin ifade edileceği biçimler, (3) tartışmacının ses tonunu konu içeriğine göre ayarlaması (Çoşkun, 2014, s.128).

2.4. Retorikte İknâ Yöntemleri

İknâ yönteminde iki önemli metot vardır. Fârâbî'ye göre ikna meto-

du kullanırken *örtük kıyaslar ve örnekleme* yöntemi kullanılır. Örtük kıyas retorikte bir kıyas yöntemi, örneklem de retorikte tümevarım metodu gibidir (Fârâbî, 1976, s. 31; Fârâbî, 2019, s.79).

Örtük Kıyas

Örtük kıyas iki öncülден oluşur. Bu öncüllerden biri örtük bir ifadeyle kullanılır. Başka bir deyişle bizzat doğrudan açıklanmayan üstü kapalı ama ikna edici özelliği olan öncüllerdir. Örtük kıyasta ikiye ayrılır: *Örtük ve örtülen*. Tartışmacı örtük kıyas örneklerini kullanırsa, ancak retorikte ikna gerçekleşmiş olur (Fârâbî, 1976, s. 32; Fârâbî, 2019, s. 80).

Örtük kıyaslar retorikte ilk tercih edilen bir metottur. Filozofa göre kıyasa en yakın olan da yine örtük kıyaslardır. Örneklem örtü kıyaslardan sonra gelir. Fârâbî örtük kıyasların kıyasa yakın olduğunu vurgulamak için *Kitabu'l- Kıyas'ta* (I. Analitikler) buna yer verir (Fârâbî, 1976, s. 39, 41-43; Fârâbî, 2019, s. 85, 86-87).

Örtük kıyas iki öncülден oluşur. İki öncülün bağlantısı orta terimdeki bağıntıdır. Öncüller kurulurken bir büyük ve küçük olmak üzere kurulur. Büyük öncül sonuca ulaştırması zorunlu olan öncüldür. Küçük öncül ise, sonuç ile büyük öncül arasında birleştirici konumundadır. Büyük ve küçük öncüllerin nicelikleri tümel veya tikel, nitelikleri ise olumlu veya olumsuz olmalıdır (Fârâbî, 1976, s. 43; Fârâbî, 2019, s. 83). Eğer öncüllerden bir tanesi örtük ise konuşmacı ikna edilecek kişiyi çok daha rahat ikna eder (Fârâbî, 1976, s. 31; Fârâbî, 2019, s. 79).

Örnekleme

Bir şeyin benzerliğinin değerinde olması anlamına gelir. Bunu tartışma esnasında belirterek konuşmacıyı ikna etmek örnekleme olarak nitelendirilir. Benzerliğin onaylanması içinde yine yaygın görüş olarak kabul edilmesi gereklidir. Retorikte örnekleme kullanılırken benzer olan husus ifade edildiğinde, iki şeyin benzedikleri nokta örtük olarak gizlenmesi daha uygundur. Çünkü karşı konuşmacının bu benzerliği çürütmesi söz konusu olacağından örtük ifade etmekte fayda vardır (Fârâbî, 1976, s. 59; Fârâbî, 2019, s.101).

Örnekleme de öncüllerden oluşur. Örnekleme *Kitabu'l- Kıyas'ta* belirtildiği üzere yüklemli kıyas gibidir. Bu nedenle örnekleme yüklemli kurulur. Yüklemli kullanıldığında ispat için kullanılır. Bitişik şartlı şekilde kulla-

nıldığında örneklem tartışmalar, kınamak veya konuyu çürütmek için kullanılır (Fârâbî, 1976, s. 61. Fârâbî, 2019, s. 102). Örneklem ne zaman örtük kullanılır? Öncüller yüklemli olduğunda iki şeyin benzedikleri nokta belirgin ise; (1) örnek açıkça ifade edilir, (2) sonuca ulaşılır, (3) benzerlik örtük tutulur (Fârâbî, 1976, s. 32, 61-62; Fârâbî, 2019, s. 80, 102-103). Ancak iki şeyin benzedikleri nokta belirgin değilse belirgin bir şekilde izah edilebilir. (Fârâbî, 1976, s. 62; Fârâbî, 2019, s. 103).

Diğer Retorik Türleri

Filozofa göre, örtük kıyas ve örneklem metotlarının yanında tartışmacı retorikte bazı yöntemleri kullanabilir veya bazı durumları tecrübe edebilir. Bunlar şu şekildedir:

1. Tartışmacının düşüncelerini ifade ederken diğer konuşmacının olumsuz tavırlar göstermesi hâkim ve dinleyiciler karşısında olumsuz davrananı geri çekebilir. Bu durumdan tartışmacı faydalanarak dinleyici karşısında onu etkisiz hale getirebilir (Fârâbî, 1976, s. 32; Fârâbî, 2019, s. 80).

2. Tartışmacı psikolojik etkiler kullanabilir. Örneğin karşıdaki konuşmacının kişinin hassasiyetlerini fark ederek hâkim ve dinleyiciler karşısında diğer konuşmacıyı yine ikinci plana çekebilir.

3. Tartışmacı ahlakî sözlerle dinleyicileri etkileyebilir veya heyecanlandırabilir.

4. Tartışmacı rakip konuşmacının konuşmasından hareketle konuyu övmesi, vurgulaması veya aşağılaması, küçümsemesi ile hâkim ve dinleyicileri ikna edebilir.

5. Tartışmacının yazılı geleneklerden bahsetmesi hâkim ve dinleyiciyi ikna edebilir.

6. Toplumda güvenilen bir insan olarak kabul edilenin sözlerinden faydalanarak konuşmasını yapması etkili olabilir.

7. Retorikte tartışmacının umut ve korku arasında hissetmesi yani kendine ait durumlarda statüsünü tehlikeye düşürebileceğini bilerek, bu durumlara aldırış etmeden gerçekleri ifade etmesi ikna edici olabilir.

8. Tartışmacının konuşma esnasında bahse girmesi veya bir anlaşma yapması da etkili olabilir.

9. Tartışmacının sözü üzerine yemin etmesidir.

10. Tartışmacının beden dili ve yüz ifadesi önemlidir.

11. Tartışmacının anlattığı konuyu canlandırma yapmasıdır (Fârâbî, 1976, s. 34-36; Fârâbî, 2019, s. 80-84).

Fârâbî retorik için özel bir değerlendirme yapmıştır. Retoriğin kavramsal çerçevesini çizmiş, bilgi olarak değerini açıklamış ve uygulama biçimini kendine özgün sistematik bir felsefeyle ortaya koymuştur.

Sonuç

Retorik Antikçağdan günümüze kadar ulaşan kavramlardan biridir. Konuşma sanatı olarak görülen retorik zaman içinde “Klasik Retorik” ve “Yeni/Çağdaş/ Eleştirel Retorik” şeklinde kavramsal olarak evrim geçirmiştir. Platon, Aristoteles ve Çiçero gibi filozoflar retorik hakkında farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Fârâbî’de retoriği Aristoteles gibi konuşma sanatı olarak görmüştür. Fârâbî’nin Mantık ilmine olan ilgisi retorik görüşlerini de şekillendirmiştir. Filozofa göre retorik yapan kişinin örtük kıyas ve örneklem metotlarını iyi bilmesi gerekir. Böylece retorik yapan kişi karşısındakini rahatlıkla ikna edebilir. Fârâbî’nin retorik için bu iki metodu önermesi retoriğin rastgele bir konuşma sanatı olmadığını ispatlamaktadır. Filozofun retorik hakkındaki görüşleri, sistemli ve tutarlılığı olan bir konuşma biçimi olarak vardır. Fârâbî bu iki metot dışında konuşmacının beden diline, ses tonunu ayarlaması gerektiğini, konuşurken inandırıcılığını artırması için de farklı metotlar önermektedir. Filozofun bu önermeleri günümüz açısından da hala geçerli olabilecek konumdur. Bu anlamda özgünlük içermektedir. Onun retorik hakkındaki değerlendirmesi, konuşma sanatında felsefi ya da mantikî tutarlılığın olmasını şart sürmesi retoriği diğer konuşma biçimlerinden ayırmaktadır. Filozof için retoriğin diğer gündelik konuşma biçimlerinden farklı ve entelektüel bir boyutu olduğu anlaşılmaktadır. Retorik yaparken kişinin donanımlı ve bilgili olmasını ileri sürmesi buna delil görünmektedir. Dolayısıyla filozof retoriği rastgele konuşma biçimlerinden farklı görmekte ve özel bir konuşma türü belirlemektedir. Fârâbî’nin retorik için belirlediği bu özel yöntem Hukuk felsefesi ve Edebiyat felsefesi içinde kaynaklık edebilecek metotları içermektedir. Filozofun genel manada retorik anlayışı diğer retorik anlayışları ile değerlendirildiğinde Farabi’nin retoriği yeniden yorumladığı ve özgün bir form kazandırdığı görülmektedir.

Kaynaklar

- Ahmad, Z. (2003). *The Epistemology of Ibn Khaldūn*. London and New York: Routledge.
- Altınörs, A. (2011). Platon ile Aristoteles'in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması. *EKEV Akademi Dergisi*, 49, 81-92.
- Altınörs, A. (2018). *Dil Felsefesi Tartışmaları Platon'dan Chomsky'ye*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Aristoteles (2019). *Retorik*. (Çev. M. H. Doğan) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristotle (2007). *On Rhetoric: A Theory of Civic Discourse*. (Trans. G. A. Kennedy). New York: Oxford University Press.
- Aristotle (2008). *The Art of Aristotle*. (Trans. W. R. Roberts). Megaphone Ebooks.
- Atademir, H. R. (1974). *Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Ayık, H. (2002). *Fârâbî'de Dil- Mantık İlişkisi*. (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- Bayraktar, M. (1997). 'Fârâbî'nin Şiir Sanatının Kanunları' Adlı Risale. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36.
- Bayraktar, M. (1999). *İslam Felsefesine Giriş*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çoşkun, A. (2014). *İbn Sina Felsefesinde Retorik*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Duman, M. A. (2015). *Platon'un Retorik Anlayışı*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Erdem, H. (2000). *İlkçağ Felsefe Tarihi*. Konya: Hü-Er Yayınları.
- Fakhry, M. (2002). *Al-Farabi Founder of Islamic Neoplatonism: His Life, Works and Influence*. Oxford: Oneworld Publications.
- Fârâbî (1959). *El- Medînetu'l- Fâdıla*. (Tah. A. E. Mülhim) Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l- Hilâl.
- Fârâbî. (1976). *Kitâb fi'l- Mantık, el-Hatâbe*. (Tah. M. S. Sâlim). Kahire: Dâru'l-Kutub.
- Fârâbî (1986). *Et-Tavti*. (Tah. R. el-Acem). *el-Mantık inde'l-Fârâbî*. Beyrut: Dâru'l-Maşrık.
- Fârâbî (1986). *Kitâbu'l- Elfâzi'l-Musta'mele fi'l-Mantık*. (Tah. M. Mehdi). Beyrut: Dâru'l-Maşrık.

- Fârâbî (1990). *Kitâbu'l-Hurûf*. (Tah. M. Mehdi). Beirut: Dâru'l-Maşrîk.
- Fârâbî (1996). *İhsâu'l-Ulûm*. (Tah. A. E. Mülhim). Beirut: Dâru'l-Mektebeti'l-Hilâl.
- Fârâbî (2001). *El-Medinetü'l-Fazıla*. (Çev. N. Şişman). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Fârâbî (2008). *Harfler Kitabı*. (Çev. Ö. Türker). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Fârâbî. (2016). *Mantıkta Kullanılan Lafızlar*. (Y. Aydınlı, Çev.) İstanbul: Litera Yayınları.
- Fârâbî (2019). *Kategoriler ve Retorik: Kitâbu'l-Mâkulât ve Kitâbu'l-Hatâbe*. (Çev. A. Tekin) İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kaya, M. (2017). *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Meyer, M. (2009). *Retorik*. (Çev. İ. Yergüz). Ankara: Dost Kitabevi.
- Platon (2016). *Gorgias*. (Çev. F. Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Rüşd, İ. (1976). *Averroes' Three Short Commentaries on Aristotle's Topic, Rhetoric, Poetic*. (Trans. C. E. Butterworth). Albany: Suny Press.
- Saruhan, M. S. (2017). *İslam Meşşai Felsefesinde Filozof*. İstanbul: Divan Kitap.
- Steinschneider, M. (1999). *Alfarabi (Alpharabius)*. (Ed. F. Sezgin). Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University.
- Şerif, M. M. (1997). *Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Tekin, A. (2009). *Fârâbî'de Felsefenin Serüveni: Mantık Bilimi Temelli Bir Felsefe Tarihi Felsefesi*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Tepebaşı, F. (2016). *Retorik Konuşma Sanatı: Söz Bilimi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ünlü, Y. Ç. (2018). Retorikte Alan Temelli ve Katılımcı Eleştirel Retorik. *Mo-ment*, 5 (1), 57-78.
- Vural, M. (2011). *İslam Felsefesi Sözlüğü*. Ankara: Elis Yayınları.

Öz: Retorik en genel kullanımıyla konuşma yaparken bir ikna etme sanatıdır. Antikçağda Platon retorığı eleştirmiştir. Platon'un bu eleştirileri retorığı tamamen yok sayma değil, daha çok retorığe kavramsal bir çerçeve kazandırma girişimidir. Çünkü Platon'un retorik hakkındaki eleştirileri ileride Aristoteles tara-

ından karşılık bulmuş ve retoriğe metodik olarak yeni bir boyut kazandırılarak ikna etme sanatı olarak nitelendirilmiştir. Çalışmanın konusu “Fârâbî’ye Göre Retorik Sanatı” bağlamında kavramsal çerçeveyi belirlemektir. Fârâbî,de Aristoteles gibi düşünmektedir. Filozofa göre de retorik bir ikna etme sanatıdır. Fârâbî için ilimler içerisinde Mantık’ın önemi bilinir. Fârâbî, retorikten bahsederken yine Mantık’ın kıyasî önermelerinin farklı biçimlerinden faydalanması gerektiğini açıklar. Filozofa göre retorik yapmanın iki önemli metodu vardır: Örtük Kıyas ve Örneklem. Bu iki metot retorik sanatının temelini oluşturur. Fârâbî’nin bu metotları önermesindeki temel gaye, Platon’un retorik hakkındaki eleştirilerine karşılık retoriğin mantıksal bir örgü içinde yapılmasını ispatlamak içindir. Bunun dışında retorik yapan kişi için beden dili, ses tonunu ayarlaması gibi farklı biçimlerde retoriği uygulama biçimlerinden bahsetmektedir. Fârâbî’nin retorik hakkındaki bu görüşleri günümüz açısından da hala canlılığını koruyor görünmektedir. Bu anlamda retorik hakkındaki görüşleri de sistemli ve tutarlı bir görünüm arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam felsefesi, Fârâbî, Platon, Aristoteles, retorik, mantık.

